

UNKARIN KANSANTAIDE - SUOMALAIS-UGRILAISTAKO?

Vilmos Voigt, Budapest

Koska unkarilaiset puhuvat alkuperältään ja kielioppijärjestelmältään suomalais-ugrilaista kieltä, heidän kansantaidettaankin on yleensä pidetty suomalais-ugrilaistena. Seuraavassa aion tarkastella hieman perusteellisemmin, miten on asian laita.

Ensinnäkin Unkarin kansantaidetta ovat tutkineet lähinnä vain unkarilaiset tutkijat, ovathan lähes kaikki aineskokoelmat Unkarissa. Museoisamme on useita miljoonia kansantaiteeksi katsottavia esineitä. Huomattavimmat kokoelmat ovat Budapestin ja Kolozsvárin (nyk. Cluj) kansatieteen museossa, Sopronin, Debrecenin, Pécsin ja Győrin kotiseutumuseoissa sekä Szentendren ulkomuseossa. Niissä on esineistöä niin paljon, että se on jo kansainvälisestikin harvinaista. Ulkomailla sen sijaan - ympäröivien maiden unkarilaisseutuja lukuunottamatta - ei ole yhtään varsinaista kansantaiteen kokoelmaa. Wienissä on säilytteillä joitakin todella arvokkaita historiallisia esineitä, ja museoiden välisen vaihdon tietä myös Helsingin Kansallismuseoon on saatu sangen edustava Unkarin kansantaiteen näyttely.

Kansatieteellisten museoiden lisäksi myös monet muut museot ovat kansantaiteen tutkijalle arvokkaita, mm. Taideteollisuusmuseo (huonekaluja, tekstiilejä, keramiikkaa ja taonnaisia), Kansallismuseon historiallinen osasto ja Budapestin Historiallinen museo. Kansallislalleriassa on hyvää materiaalia ikonografisten tutkimusten tekoon. Hyödyllisiä ovat myös naivistiset maalaukset (useissa yksityiskokoelmissa ja Kecskemétin Naivistisen taiteen museossa), modernit maalaukset (Kalocsan, Mezőkövesdin ja Szekszárdin museoissa), ammattikuntaperinne (monissa erikois- ja paikallismuseoissa) ja yleensäkin kaikki kansanelämää kuvaavat taideteokset. Esimerkiksi Budapestin Kansatieteellisen museon arkistossa on hyvin laaja ja arvokas grafiikkakokoelma.

Ymmärrettävästi suuretkaan näyttelyt eivät voi antaa kokonaiskuvaa museoiden koko aineksesta, kirjan sivuilla poikkileikkaus jää vielä suppeammaksi. Toistaiseksi täydellisin julkaisu aiheesta on viisiosainen Dezső Malanyayn ja hänen työryhmänsä kokoama teos *A magyar nép művészete*, joka ilmestyi vuosina 1907 - 1922. Sarja jäi oikeastaan kesken, eikä se tietys-

ti muutenkaan voi olla tyhjentävä, mutta erityisen ansiokas se on siksi, että se käsittelee myös naapurimaiden unkarilaisten taidetta. Gyula Ortutayn vuonna 1941 ilmestynyt kaksiosainen teos Magyar népművészet on vain edellisen kuvalaatoista koottu valikoima. Edit Fél, Klára K. Csilléry ja Tamás Hofer ovat tehneet kaksikin kuvateosta (1965 ja 1975), joissa on yhteensä yli 600 kuvaa ja jotka on käännetty muillekin kielille. György Domanovszkyn kaksiosaisessa teoksessa (1981) taas on kuvia jopa yli 800. Corvina-kustantamo on vuodesta 1969 lähtien julkaissut sarjaa, joissa annetaan läpileikkaus jostakin kansantaiteen osa-alueesta. Tähän mennessä siitä on ilmestynyt 9 osaa. Erdélyissä (Transsilvaniassa) on ilmestynyt viisiosainen sarja Unkarin kansantaiteesta. Mutta kaikki nämä julkaisut ovat vain pieniä näytepaloja Unkarin kansantaiteen koko aarteistosta.

Erikoista ja yllättävääkin on, että suomalais-ugrilaisia kansoja käsittelevissä käsikirjoissa on suotu hyvin vähän tilaa kansantaiteelle. Jotkut ovat kyllä vertailleet toisiinsa Unkarin ja muiden suomalais-ugrilaisien kansojen kansantaidetta, mutta hekään eivät ole juuri kirjoittaneet aiheesta. Yksi heistä on János Kodolányi, jonka tutkimus on ilmestynyt uusimmassa laajahkossa yleisteoksessa Törzsi Művészet (1981). Siinä hän kirjoittaa laajasti Siperian kansoista ja havainnollistaa esitystään 50 kuvalla, mutta heidän taidettaan hän käsittelee vain parilla sivulla parin kuvan avustuksella. Hän ei viittaa sanallakaan siihen, että Unkarin kansantaiteella voisi mahdollisesti olla suomalais-ugrilaisia esivaiheita. Taidehistorian käsikirjoissa ja hakuteoksissa ei puhuta suomalais-ugrilaisuudesta yhtään mitään.

Kirjoittajien pidättyvyys on sikäli ymmärrettävääkin, että talteen saatu materiaali on aivan liian nuorta todistaakseen mitään satojen, jopa tuhansien vuosien takaisista yhteyksistä. Suurin osa esineistöstä on peräisin aikaisintaan 1800-luvulta; 1700-luvulla valmistettuja esineitä kansatieteellisissä museoissa on korkeintaan muutama tuhat ja sitä vanhempia vielä vähemmän. Myöskään historiallisissa museoissa ei ole kuin sataluvuissa laskettava määrä sellaisia esineitä, joiden voidaan katsoa liittyvän unkarilaisiin ja olevan peräisin maahantulon ja 1700-luvun väliseltä ajalta. Jonkin verran koristeaiheita löytyy vanhoista matkakirjoista, muotialbumeista ja muotokuvista, mutta ne eivät ole enää niin todistusvoimaisia kuin vanhat esineet. Sitä paitsi on usein kiistanalais-

ta, onko varsinainen kansa tuntenut ja käyttänyt niissä näkyviä koriste-aiheita.

Toisaalta Unkarin kansatieteilijöillä on ollut pyrkimys etsiä lähes jokaiselta kansanelämän alalta jälkiä maan valtausta edeltäneen ajan kulttuurista, niin myös kansantaiteesta. Perinteisen tyylinen keramiikka, metallintaonta, tuohen- ja puunveisto sekä tekstiilin ja nahan koristelu ovat aivan varmasti vanhaa alkuperää. Tähän mennessä niille ei ole kuitenkaan pystytty esittämään täsmällisiä suomalais-ugrilaisia vastineita, tai jos sellaisia on esitetty, ne ovat olleet suurin piirtein kaikille alkukantaisille kulttuureille yhteisiä piirteitä (yksinkertaisimmat geometriset koristemallit, käyttöesineet jne.). Esim. turkikset ja tuohityöt ovat samantapaisia suomalaisilla, obinugrilaisilla ja unkarilaisilla, mutta ne ovat samanlaisia myös eskimoilla ja Tulimaan intiaaneilla. Vertailulla on oltava kestävämmät perusteet.

Luotettavasti ajoitetusta materiaalista voi nähdä, mitkä tyyliuunnat ovat eniten vaikuttaneet Unkarin kansantaiteeseen. 1800-luvun tyyleistä sellaisia olivat biedermeier ja uusklassismi, niitä ennen rokokoo ja barokki sekä vielä varhaisempi renessanssi; keskiajalta juontuvat gotiikan ja romaanisen tyylin piirteet. Tyylivaikutteet levisivät kansan keskuuteen ammattikäsitöläisten välityksellä, jotka taas olivat nähneet niitä tuontitavaroissa ja taiteilijoiden töissä. Toisaalta tutkijoita ovat aina kiehtoneet kansantaiteemme itäiset piirteet. Aivan perusluonteisessa tutkimuksessaan Gertrud Palotay osoitti (1948), miten merkittävä vaikutus osmaninturkkilaisilla oli Unkarin taiteeseen ja kaikkeen muuhunkin elämään 1500 - 1600 -luvulla, myös kansantaiteeseen. Mutta tämä varhainen itäinen vaikutus ei ole tullut vain yhdeltä suunnalta vaan myös kiertoteitse lännestä. Unkarin taide on saattanut saada itäisiä vaikutteita jo aikaisemminkin, mutta sitä ei voi varmasti todistaa. Gyula Moravcsik on laatinut yhteenvedon monien tutkijapolvien työstä kirjassaan Bysantin ja Unkarin kulttuurisuhteista. Suhteet ovat olleet erittäin vilkkaat jo 800-luvun lopulla, mutta taiteeseen niistä on jäänyt vain hyvin vähän merkkejä, mutta sitäkin arvokkaampiin esineihin: mm. Pyhän Tapanin kivi-sarkofagiin, Unkarin pyhän kruunun osiin ja kruunajaisvaltikan koriste-aiheeseen. Jos kansantaiteessamme on bysanttilaisia koristeaiheita, ne ovat voineet levitä joko Balkanin maiden tai Unkarin taiteilijoiden välityksellä. Viime vuosisadalla taas esitettiin näkemys, että Unkarin tai-

teen vanhimmat kerrostumat olisivat persialaista alkuperää. Tältä pohjalta yritti József Huszka selittää mm. riikinkukko-koristeaiheen (pávaszem) ja székel-y-portin alkuperää monissa kirjoituksissaan, joista ensimmäinen oli vuonna 1885 ilmestynyt *A magyar díszítő stíl* (Unkarilainen koristettyli). Itse asiassa hän vain sovelsi taiteeseen sitä mm. kielitieteessä jo muutamaa vuosisataa aikaisemmin esiintynyttä aatesuuntaa, jonka mukaan unkarilaiset olisivat maailman vanhinten idän kulttuurikansojen (kreikkalaisten, juutalaisten, persialaisten jne.) sukua. - Tämä ajatus muuten elää yhä vieläkin Etelä-Amerikan unkarilaisten siirtolaisten keskuudessa.

Näitä tyyli-vaikutuksia varhaisempia kansantaiteen aineksia Unkarin evolutionistikansatieteilijät pitivät ilman muuta suomalais-ugrilaisina. Rakennusten, kalastuksen ja kansanmusiikin yhteydessä he korostivatkin tätä usein, mutta kansantaiteesta puhuessaan he vain viittasivat tällaiseen mahdollisuuteen. Ainoa poikkeus oli Gábor Lükö, joka paneutui myös yksityiskohtiin (1940), mutta hänen vertailujaan asinatuntijat eivät voineet ottaa edes vakavasti, saati hyväksyä, sillä ne perustuivat mieli-valtaisesti valittuun aineistoon eivätkä muutenkaan täyttäneet tieteellisen kriittisyyden vaatimuksia. Niinpä lienee tosiasia, että Unkarin folkloristiikan ja kansatieteen vähiten tutkittu alue on juuri Unkarin kansantaiteen suhde muiden suomalais-ugrilaiden kansojen taiteeseen.

Vastaisella tutkimuksella on edessään lähinnä kolme tehtävää. Tärkeintä olisi tutkia perusteellisesti maahantuloa edeltäneen ajan unkarilaiset muinaislöydöt. Mutta aivan näihin aikoihin asti Karpaattien altaan itäpuolelta ei ole tavattu muinaislöytöjä, jotka olisi täysin varmasti voitu yhdistää unkarilaisiin ja ajoittaa juuri maahantuloa edeltäneeseen aikaan. Aivan viime aikoina unkarilaiset ja neuvostoliittolaiset arkeologit ovat kuitenkin tutkineet useitakin uusia löytöjä, jotka mahdollisesti saattaisivat olla unkarilaisten jälkeensä jättämiä. Aineiston taidehistoriallista puolta ei ole vielä kunnolla selvitetty.

Toinen, yhtä tärkeä tehtävä olisi sijoittaa jo tunnetut ainekset oikeisiin yhteyksiinsä. Vielä ei tarvita laajakantoisia yhteiskuntahistoriallisia synteesejä ja hypoteeseja, vaan ensin olisi edessämme olevat esineet ajoitettava ja paikannettava mahdollisimman tarkasti ja sidottava oikeaan sosiaaliseen ympäristöönsä. Emme tiedä esim. sitä, millainen oli 1500-luvun unkarilainen kansanpuku, oliko se kirjava vai yksivärinen, olivatko

sen koristeet geometris- vai kukka-aiheisia jne. Kuninkaan hovin rita-
reiden elämää kuvaavien värikkäiden uuninkaakeleiden lisäksi meille ei ole
säilynyt mitään tietoja käyttökeramiikan koristelusta keskiajalla.

Ainoa, mistä voimme olla varmoja, on se, ettei Unkarin keskiaikainen
kansantaide ollut ainakaan sellaista, kuin se on museoittemme van-
himmissa esineissä. Ajoitusongelmat on ratkaistava, muuten emme tiedä
sitäkään, mihin suuntaan tutkimusta olisi jatkettava.

Kolmas tehtävä olisi sitten vertaileva suomalais-ugrilainen, tai pa-
remminkin uralilainen kansantaiteen tutkimus. Mutta ei niin, että esit-
telisimme suomalais-ugrilaisten kansojen taiteen sellaisena kuin se on
nyt ja erottaisimme sen "venäläiset" ja "tataarilaiset" vaikutteet, vaan
tutkimuksen pitäisi olla kaikkien Neuvostoliiton Euroopan-puoleisten kan-
sujen areaalitarkastelua. Olisi saatava yleiskuva koko tämän alueen tär-
keimmistä aikakausista. Tehtävä on valtava, mutta vain perehtymällä sy-
vällisesti mm. venäläisten ja ukrainalaisten kansantaiteen historiaan
voimme tehdä päätelmiä Unkarin kansantaiteen itäisistä vaikutteista.

Onneksi käytettävissämme on yksi erinomainen ja luotettava lähde, professori Niilo Valosen yhdessä István Ráczin kanssa tekemä Suomalais-
ugrilaista kansantaidetta (1977), joka on ilmestynyt myös unkariksi ni-
mellä A finnugor népek népművészete (1978). Siinä hän käsittelee suoma-
lais-ugrilaiset kansat erittäin perusteellisesti, mutta valitettavasti
hän ei ole ottanut mukaan samojedea. Unkarin osastossa on viitisenkym-
mentä kuvaa, kaikki 1800-luvulta peräisin olevista esineistä. Parin van-
hemman esineen kohdalla Valonen mainitsee niiden olevan teollisuustuot-
teita. Esihistorialliselta ajalta periytyvinä piirteinä hän pitää joi-
denkin vaatekappaleiden suorakulmaista leikkausta ja varhopatsasraken-
teista arkkua, jonka veistoskoristelua hän pitää bysanttilaisena. Minusta
siinä kuitenkin on lähinnä vain romaanisen tyylin piirteitä. Minkään esi-
neen kohdalla hän ei mainitse sanaa suomalais-ugrilainen. Hänen unkari-
lainen kollegansa János Kodolányi luonnostelee Unkarin kansantaiteen ke-
hitystä artikkelissaan, joka on ilmestynyt Péter Hajdún toimittamassa
kirjassa Uráli népek (1975); samana vuonna se ilmestyi hiukan supistettu-
na myös suomeksi nimellä Suomalais-ugrilaiset. Hän viittaa toisinaan
myös maahantuloa edeltäneeseen aikaan, mutta mitään Unkarin kansantaiteen
piirrettä hänkään ei nimeä suomalais-ugrilaiseksi. Vain hiukan myöntyväi-
sempi on Klára K. Csilléry teoksessaan A magyar népművészet története

(1979). Hän aloittaa katsauksensa maahantulon jälkeisestä ajasta, ja tuohisten suola-astioiden yhteydessä hän viittaa suomalais-ugrilaisiin sukukansoihin. Mutta koristeltuja nahkavaatteita hän jo pitää alkupe-
rältään itäisinä eikä suomalais-ugrilaisina.

Tutkimuksen tässä vaiheessa näyttääkin siis siltä, ettei suomalais-ugrilaisten kansojen kansantaiteen tunnetuin ja rikasmuotoisin edustaja olekaan alkuperältään suomalais-ugrilainen. Vai olisiko se? Tähän kysymykseen emme ilman perusteellisia lisätutkimuksia voi vastata.

Suomentanut Maria Vehmas

KIRJALLISUUTTA

- DOMANOVSKY, GYÖRGY 1981. A magyar nép díszítőművészete. Budapest.
FÉL, EDIT - HOFER, TAMÁS - K. CSILLÉRY, KLÁRA 1969. A magyar népmű-
vészet. Budapest.
HOFER, TAMÁS - FÉL, EDIT 1975. Magyar népművészet. Budapest. (Ilmes-
tynyt myös venäjäksi, ranskaksi ja englanniksi.)
HUSZKA, JÓZSEF 1885. A magyar díszítő styl. Budapest.
KATONA, IMRE 1964. Historische Schichten der ungarischen Volksdichtung.
Mit einer Bibliographie. FF Communications 194. Helsinki.
LÜKŐ, GÁBOR 1940. A hortobágyi pásztorművészet. Debrecen.
A magyar népművészet I - IX. 1969 -. Budapest. (Ilmestynyt myös sak-
saksi, ranskaksi ja englanniksi.)
A magyar nép művészete I - V 1907 - 1922. Szerkesztette Malonyay Dezső.
Budapest.
ORTUTAY, GYULA 1941. Magyar népművészet I - II. Budapest.
PALOTAY, GERTRUD 1948. A magyar népművészet kutatása. Budapest.
RÁCZ, ISTVÁN - VALONEN, NIILLO 1977. Suomalais-ugrilaista kansantaidetta.
Helsinki.
—— 1978. A finnugor népek népművészete. Budapest.
Suomalais-ugrilaiset. 1975. Toim. Péter Hajdú. Helsinki.
Törzsi művészet. 1981. Szerkesztette Bodrogi Tibor. Budapest.
Uráli népek. 1975. Szerkesztette Hajdú Péter. Budapest.